

Hatıra(t)ların hatırı

"İnsan kalbi," der Tanpınar, "başkalarının duygularına ancak kendi tecrübeleri nisbetinde açıktır." İyi hoş, ama insan kendi tecrübelerine, yani onlardan bir şeyler öğrenmeye ne kadar açıktır? Kendinin farkında olduğu, kendisi üzerine düşünmeye katlandığı kadar.

Cemal Kafadar

Hatırat yazmak kimin hatırından geçmemiştir? Bu nev'i edebiyata kim kendini yakından ehil görmemiştir? İsmi üstünde olduğu gibi, bütün edebi nevilerin en ziyade ferdi olanı bu olduğu için, hiç şüphesiz ki en fazla sahtekârlığa ve yalancılığa müsaid olanı yine budur. "Kaadi ola da'vacı vü muhzır dahi şahid" meseli bu nevide hükümfermadır. Lakin tabiatın ne kadar garip bir kanunu vardır. Hatırat kadar az inandıran nevi de yok gibidir.

Yahya Kemal

Hatıralar da dal istiyor
Kuşlar gibi konacak

Oktay Rifat

Bir insan neden hatıralarını yazar?

Bu soruya en iyi cevabı hatırat kitabı yazarlar verebilir: Unutulma korkusundan kurtulmak, kişinin kaybolup gitmesine gönlü razı olmayacağı bir gerçeği ortaya koymak, yazma alışkanlığı içinde bulunmak, birlikte yaşadığı kişilerden kimilerine karşı duyduğu hayranlığı belirtmek, tarih ve kamuoyu karşısında hesaplaşmak, pişmanlık duygularını anlatarak rahatlamak, bir çeşit günah çıkarmak, gelecek kuşaklara bir ders vermek, siyasi hasımlarını kötülemek ya da kendini savunmak gibi gerekçeler...

Hangi saik(ler)le olursa olsun, hatıratlardan hayat tecrübeleri, bir devrin değer yargıları, sosyal, siyasi, kültürel ya da gündelik hayatına dair ayrıntılar elde edilebilir. Bir arşiv belgesinin basmakalıp satırlarında, bir gazete haberinin kısacık ve sıradan cümlelerinde ya da bir mezartaşının soğuk yüzünde asla bulamayacağınız eşsiz ayrıntılar bunlar...

Diyelim ki, Tanzimat'tan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda zorunlu askerlik sisteminin tarihini inceliyorsunuz. Eğer incelemenizde sadece asker alma kanunları ve resmi talimatnamelerle yetinirseniz, aslında gerçeklikte hiç var olmamış mükemmellik ve pürüzsüzlükte bir sistem ortaya koyarsınız. Böylece uygulamada yaşanmış sorunlarını, sistemin kendini pratik koşullara nasıl adapte ettiğini, uygulayıcıların pragmatik kararlarını, zorunlu askerliğin muhatabı olan aktörlerin bu uygulamaya nasıl tepki verdiğini resmi belgelerin doğurduğu formellikten dolayı öğrenmeniz mümkün olmaz.

Bu suskunluğu ancak ilgili konuya bir şekilde dahil olan insanların hatırat, günlük, mektup gibi kişisel metinlerini dikkatle okuyup değerlendirerek kırabilirsiniz.

Uzun zamandır yaptığı çalışmalarla hatırat türünün ve kitaplarının kıymetini ortaya koyan Prof. Dr. Ali Birinci de bu metinlerin doğrudan beşerî gerçeklerle kaleme alındığını ve başka kaynaklardan edinilemeyecek bilgileri içerdiğini söyledikten sonra değerlendirmesini şöyle sürdürür:

“Hele siyasi tarih veya zihniyet tarihi çalışmaları bahis mevzuu olduğunda bunlar büsbütün vazgeçilmez ve birinci sırada kaynaklar olarak karşımıza çıkarlar. Resmi vesikalardaki kuruluk ve yeknesaklık bu türden kaynaklarla telafi edilir. Yaşanan hayatın tespitinde çok kıymetli kaynaklardır.”

Ancak yine Prof. Birinci'ye göre bütün kıymetine ve vazgeçilmezliğine rağmen hatırat kitapları insan ruhunun karmakarışık ve bilmecelerle dolu ruh yapısının ürünü olmalarından dolayı “tarihin en hassas ve tehlikeli malzemesi”ni oluştururlar.

Peki hatıratların bu hassas ve tehlikeli yönleri nelerdir?

Öncelikle hatıralar yazarın tek taraflı bakış açısını yansıtır. Ayrıca genellikle de insan psikolojisi gereği kişinin kendini temize çıkarmaya/ aklamaya yönelik gayretlerini içerir. Bundan dolayı da öznel yargılar içerir ve tam anlamıyla doğru bir tarih ya da biyografi inşasına izin vermez.

Yakın tarihin önemli isimlerine dair değerli biyografiler kaleme alan Prof. Dr. Ali Akyıldız, bir çalışmasında, Cevdet Paşa'nın kendi eserlerinde olayların arka planına dair vermiş olduğu bilgilerin ne denli ihtiyatlı kullanılması gerektiğini ve döneme dair yaptığı şahitliklerin dönemi araştıranların ufkunu nasıl perdeleyebileceğini açıkça ortaya koymuş; günlük, hatırat gibi metinlerin kişileri ve olayları yansıtış biçimleri değerlerden ve duygulardan arınmış olmadığı için özenli ve dikkatli şekilde kullanılmasının gerekliliğine işaret eder.

Bu duruma bazen hatırat yazarının kendisi de dikkat çekebilir. Büyük anayasa hukukçusu, fikir ve siyaset adamı Ord. Prof. Ali Fuat Başgil'in hatıralarının başında yazdığı gibi:

"Ekseriyetle hatıraların tarihçi nazarında objektif kıymeti zayıftır. Çünkü hatıra sahibi, naklettiği hâdiselerin hem aktörü, hem de müşahidi rolündedir. Aktör sıfatıyla rolünü oynar, müşahid sıfatıyla da onu nakleder. Bu sebeple tarihçi, hatıraların tarafsızlığını -haklı olarak- daima şüpheyle karşılar. Bunu bildiğim için, ben bütün dikkatimi toplayarak objektif kalmaya ve naklettiğim hâdiselerde tarafsızlığımı muhafaza etmeye çalışacağım."

Burada bize düşen hatırat ve günlük gibi metinlerle resmi belgelerden birini diğerinin alternatifi haline getirmek yerine aralarındaki tamamlayıcılık boyutuna odaklanmak olmalıdır.

Geçmiş ayrıntılarda aramanın ustası Prof. Dr. Cemil Koçak da anılarda ortaya konulan verilerin, arşiv malzemesinin sunduğu bilgilerle rahatça karşılaştırılabileceğini belirtiyor. İki kaynağın, yani resmi kayıtlarla kişisel ve özel olanın karşılaştırılması ve birbirleriyle test edilmesi neticesinde ortaya çıkacak sonuca da ihtiyatla yaklaşılmasını öneriyor: "Bu, o kadar da kolay değildir, çünkü kime güvenileceği belirsizdir." Tarihinin hakkı var zira şahısların bizzat kendileriyle ilgili verdikleri bilgileri bile yanlış hatırlayarak resmi belgelere kaydettiklerini biliyoruz.

*

Buraya kadar okuduklarınız zihninizin bir köşesinde dursun. Artık TİMAŞ HATIRAT KİTAPLIĞI'ndan seçtiğiniz eserlerden birinin sayfalarını çevirmeye hazırsınız. Tarih içindeki nadir bir bilgiye, hurde bir teferruata, emsalsiz bir tanıklığa, üzeri örtülmüş bir hadisenin içyüzüne, kritik bir ana, ülkeyi etkileyen siyasi bir kararın perde arkasına ya da bir kültür insanının renkli dünyasına dahil olacaksınız.

Bu hatırlı yolculuğun tadını çıkarın!

KAYNAKÇA Ali Akyıldız, *Tarihçilik ve Yöntem Üzerine*, Timaş, 2021; Mehmet Beşikçi, *Cihan Harbini Yaşamak ve Hatırlamak: Osmanlı Askerlerinin Cephe Hatıraları ve Türkiye’de Birinci Dünya Savaşı Hafızası*, İletişim, 2019; Ali Birinci, *Tarih Yolunda: Yakın Mazinin Siyasi Ve Fikri Ahvali*, Dergâh, 2001; Mehmet Kaplan, *Edebiyatımızın İçinden*, Dergâh, 1986; Cemil Koçak, *Geçmiş Ayrıntıda Gizlidir*, Timaş, 2012; Orhan Okay, “Hatırat”, TDV *İslâm Ansiklopedisi*, 16. cilt, 1997, s. 445.449; İbrahim Olgun, “Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı”, *Türk Dili*, (Anı Özel Sayısı), sayı 246, 1972, s. 404-427.